

STAVBA JIČINA PODLE ROZKAZU GENERALISSIMA ALBRECHTA Z VALDŠTEJNA

Dana Novotná

Období třicetileté války se většinou chápe jako doba ničení a zániku sídel, jde však o pohled zpětný a částečně zkreslený. Naši předkové ony časy jako jednu dlouhou válku rozhodně neprožívali a pokud nebyli v té části populace, která z náboženských důvodů odešla do emigrace, žili a stavěli jako v jiných dobách. Právě v počátečních patnácti až dvaceti letech vznikly mnohé zajímavé stavby včetně celých sídel. Nejznámějším stavebníkem té doby je bezesporu vévoda Albrecht z Valdštejna, jehož zásluhu na nové urbanistické struktuře města Jičina není možno přehlédnout, i když je pouze torzem původního záměru.

Albrecht z Valdštejna získal panství kumburské spolu s městem Jičín ve dvacátých letech 17. století. Strategická poloha patrně byla nejdůležitějším faktorem v rozhodnutí přebudovat ho na město rezidenční a centrum svých panství, mezi nimiž zaujímalo přední místo vévodství frýdlantské. Jičín byl jako původně královské město s pravidelnou šachovnicovou dispozicí přestavěn Trčky z Lípy do podoby typického pozdně gotického sídla. Po velkém požáru v roce 1589 a po převzetí města Smiřickými byla zahájena jeho renesanční přestavba, především budovou zámku, který je řazen do uliční čáry hlavního náměstí. Urbanistická struktura sídla přitom zůstala středověká.

Valdštejn ponechal zámek v původní poloze, pouze jeho plochu čtyřnásobně zvětšil a připojil k němu další část města; současně se stavbou své rezidence se pustil s vervou do velkorysé přestavby celého sídla.

Své plány na stavbu města měl zřejmě předem promyšlené a v předchozích letech (při své kavalířské cestě a dalších diplomatických cestách i vojenském tažení) si nepochybně bystře všímal hospodářských, provozních i stavebních záležitostí na různých místech v Evropě. Zřejmě právě při své kavalířské cestě poznal italskou architekturu a pro své pozdější stavební záměry se rozhodl využívat výhradně umělce italské.

Na realizaci svých plánů měl celou kancelář včetně stavebního úřadu (sídlila v Praze) a především architekta Andreu Spezzu, kterého si velmi vážil (v dopisech ho mnohdy tituluje „amore mio“), ale stavbu svého města si řídil sám, a to s organizačním nasazením hodným vojévůdce. Příkazy jistě vydával i ústně přímo na místě, ale velké množství jich posílal písemně svému hejtmánovi k provedení.¹⁾ Byly dny, kdy jeden z takových rozkazů vydal ráno a druhý v poledne. Některé příkazy možná měnily starší rozhodnutí, ale většina směřovala k vytyčenému programu, kterým bylo město jako správní a rezidenční sídlo obklopené předměstími jako výrobními okrsky. Mocenským centrem měl být dvůr, vláda a zastupitelské

1) Část dopisů zaslanych stavební kanceláři je zachována v Národním archivu, protože byla po Valdštejnově smrti jeho korespondence zabavena a zachovala se ve spisech české dvorské kanceláře, po roce 1918 byla vrácena z Vídně do Prahy.

Většina korespondence citována v: Mencl, J.: Historická topografie města Jičina, 1946, Jičín.

sbory tak měly být soustředěny v historickém centru. Přirozenou součástí sídla měla být duchovní správa reprezentovaná plánovaným biskupstvím, kapitulou a katedrálou a doplněná řádovými domy a charitativními organizacemi. Plánoval školy v čele s univerzitou a kněžským seminářem i špitály. Veřejnou správu měly reprezentovat zemská pošta, bankovní dům a mincovna. Výroba měla produkovat jak zbraně a střelivo, tak sukno a hedvábí. Překážkou v cestě mu nebyla ani válka probíhající všude okolo, ani mor, který na panství propukl v roce 1625 a řádl až do roku 1627, naopak hnacím motorem a dočasným posílením mu bylo narození dlouho očekávaného mužského dědice na podzim roku 1627. Ani když následujícího roku zemřel nejdříve syn a potom i Spezza, Valdštejna to nezastavilo, jen si stýskal, že tak schopného architekta těžko sežene. Ještě v roce 1629 píše císařskému pevnostnímu staviteli Giovannimu Battistovi Pieronimu de Galliano, jehož služeb využíval pro své plány tak často, jako by byl jeho zaměstnavatelem sám,²⁾ aby mu nějakého, nejlépe italského, stavitele opatřil. Nakonec se Spezzovým pokračovatelem stal Niccolo Sebregondi z Mantovy, byl však zřejmě vykonavatelem vévodových plánů, které ovšem skončily s Valdštejnovou smrtí.

Scan: M. Šejn

Jičín, axonometrický pohled na město a předměstí, J. Sikora, 1756, mědirytina

Ten přesně věděl, co chce: zbrojře a koželuhy ze Slezska, kameníky ze Železnice, hedvábníky a soukeníky z Itálie a Nizozemí; soukeníkům se mělo vyklidit pole pro valchu „jako v Jihlavě“ a jejich malé chaty oplotit „jako ve Stuttgartu“. Všechna předměstí se musela srovnat se zemí, domy zbourat, močály vysušit a zasypat, zasadit morušovníky a přivést bource, postavit zpevněné a přímé cesty a stínit je hustým stromoradím, z Cidliny vést k Jizeře vodní kanál a zřídit tak i cestu vodní.

covnu a boří domy okolo Cidliny, v roce 1627 pokračují demolice domů okolo kostela sv. Ignáce. V letech 1624–1632 tak bylo zbořeno asi 108 domů ve městě a 138 na předměstích, kostelík, leprosarium, byl zrušen hřbitov.³⁾

Na začátku dvacátých let Valdštejn vytýčil funkční zóny plánovaného města, takže parcely okolo hlavního náměstí byly určeny vévodovskému dvoru. Kromě vlastního vévodova zámku se tam stavěly paláce a domy příslušníků rodiny i dvora, hejtmána, písaře a komorního rady. Místo v přímém sousedství zámku bylo vymezeno pro katedrálu. Na malém náměstí okolo kostela sv. Ignáce sídlila administrativa – kancelář hejtmanství doplněná řadou obytných domů vyšších úředníků, ale i duchovenstva, domem alumnů či domem kartuziánů. Bloky severně od města byly vyhrazeny finančnímu sektoru, budově mincovny a domům Židů.

Pokud něco nebylo provedeno dle jeho požadavků, muselo se předělat. Lipy vysazené k „Lustgardenu“ se mu zdály příliš málo stínu, vyžadoval tedy hustší stromy. Pro zámeckou zahradu požadoval tak hustou výsadbu olší, aby vytvořily dojem lesa.

Špitál a hřbitov byly přemístěny do řemeslnické čtvrti Nové Město na Pražském předměstí. Pro duchovenstvo, kláštery a školy měl Valdštejn vyhlédnuty pozemky dále od centra, ale členové některých řádů, především jezuitů, měli vlastní územní požadavky a usilovali o místo v blízkosti kos-

Již roku 1623 Valdštejn potřebuje nejdříve 3, poté 6 cihelen pro první etapu, stavbu 200 domů. Roku 1624 se vykupují a bourají první domy okolo zámku, aby mohl areál rozšířit, roku 1625 staví min-

Scan: Laboratoř geoinformatiky UJEP, Ústí nad Labem

Jičín, výřez z mapy 1. vojenského mapování Čech z let 1780–1783, originál Kriegsarchiv Wien

2) Také jej za služby odměnil, když mu roku 1628 daroval statky Červené Poličany a Velehrádek ve východních Čechách.

3) Morávek, J., Wirth, Z.: Waldštejnův Jičín, příspěvek k dějinám barokního stavitelství v Čechách, Praha, 1946, kapitola I – Vévodská residence. Valdštejn stavebník a jeho umělci.

tela sv. Ignáce, kde prozatímně sídlili na staré faře. Spor mezi Valdštejnem a jezuitou o definitivní umístění koleje, semináře a gymnázia byl velmi ostrý a nečekaně smírně skončil těsně po narození dědice, kdy Valdštejnovy euforie představitelů řádů pohotově využili k potvrzení ploch, o které usilovali.

Nejusilovněji probíhaly práce na stavbě zámku, související zahrady, konírny, zbrojnice, jízďárny a mičovny, jejichž jižní fronta byla zakončena přestavbou ještě středověké městské hradby s baštami na moderní hradbu s polygonálními bastiony vysunutou směrem k řece. Na stavbě zámku se autorsky vystřídali Spezza, Pieroni, Sebregondi a v době po smrti Spezzově jinde neuváděný italský stavitel Carloni, část hradby je nepochybně dílem císařského pevnostního stavitele Pieroniho.

Z množství zachovaných dokumentů je zřejmé, že do své představy o podobě města si Valdštejn nenechává mluvit ani architektky ani církvi a dalšími stavebníky či uživateli. Architektům dává jasné příkazy k vypracování plánů budov, někdy i ve více variantách, konečné řešení však vybírá sám. Jednání probíhá pro jeho válečné za-

Foto © Dana Novotná

Jičín, pohled na blok domů s domem hejtmana na malém náměstí (dnes náměstí Svobody)

neprázdnění často korespondenčně, takže se k hlášení o postupu výstavby musí přidávat i situační plánky, někdy si architektky k sobě zve osobně, často i do vojenského ležení. Na výstavbě Jičína a jeho co nejrychlejší realizaci mu velmi záleží, proto ji všemožně urychluje. Dává kámen a cihly stavebníkům, kteří budují své vlastní paláce a domy nového města, přidává jim 100–200 zlatých ze své pokladny, aby do dvou let bylo vše hotovo. Současně příkaz hejtmanu Taxisovi, že domy ve městě musejí být kamenné, i lomenice zděné, pouze na předměstí, v remeslnických čtvrtích (dnešní Nové Město) bylo dovoleno stavět dřevěné stavby a domy. Tento příkaz opakuje ještě roku 1631, výjimkou je opět Nové Město.

Nové stavby jsou do jisté míry typizované, tato typizace však není dána urbanistickým záměrem či příkazem, ale spíše skutečností, že stavební kancelář vypracovala plány na různé typy staveb, které se realizovaly skupinově v zónách a blocích, jako například řada obytných domů úředníků na malém náměstí. Pravidelnější urbanistickou strukturu tak dostávají ty části města, na kterých Valdštejnovi nezáleželo esteticky, ale hospodářsky, jako například Nové Město, kde měla architektonická kancelář zřejmě volnější ruku.

Souběžně se stavbou zámku se od roku 1625 severovýchodně od města budovala obora a libosad s loggií, v roce 1627 byla vytyčena spojovací cesta a vysazováno stromořadí, takže v roce 1631 se již mluví o „cestě lípové k Lustgardenu“. Souvislost s městem má i areál kartuziánského kláštera ve Valdčicích. V kryptě jeho kostela stavěl Valdštejn rodinnou hrobku. K dalším fundacím a výstavbě františkánského či dominiánského kláštera nedošlo.

Umístění libosadu nebylo dáno koncepcí, stejně tak ani cesta se stromořadím a hlavní osa obory. Původně bylo zvažováno umístění pod vrchem Čerovkou, pozdější staveniště bylo vybráno zřejmě pro lepší prostorové možnosti. Stejně tak kočárová cesta nemá žádný hlubší význam kompoziční historické či ideové osy,⁴⁾ je nejpřímější spojnici s městem a Valdická brána nejlepším orientačním bodem, přičemž její napojení na město vlastně nebylo řešeno. Zdá se, že právě tady je zhmotněn čistě vojenský pohled a „rozkaz“, který přikázal co nejrychlejší spojení s městem, jež mělo být stejně radikálně přestavěno

Zachovaný Sebregondiho plán⁵⁾ nelze chápat jako urbanistický plán města. Jde o náhodně zachovaný koncept, který si Valdštejn vyžádal jako pod-

Repro: Národní archiv, fond České dvorské kanceláře

Jeden z Valdštejnových dopisů Sebregondimu

4) Takový záměr je naznačen například autory mapy č. 64 publikované v Historickém atlasu měst České republiky, svazek č. 18 Jičín, Historický ústav Praha, 2008, ISBN 978-80-7286-114-9. Podle této mapy bylo záměrem ideově propojit na ose vytyčené právě lípovou alejí Valdčice – kartuziánský klášter s kostelem sv. Jakuba a hradem Veliš, čemuž však žádný historicky doložený záměr nenasvědčuje.
5) Vlastní plán je dnes nezvěstný, existuje pouze jeho fotografie pořízená Fotogrammetrickým ústavem.

Jičín, původně zamýšlená katedrála, dnes kostel sv. Jakuba

klad pro jednání, na které do Plzně svolával Sebregondiho s Pieronim koncem prosince roku 1633 a ke kterému již nedošlo. Na tomto jednání se měla určit podoba rezidenčního města, poloha bran a opevnění (k čemuž byl nepochybně jako expert přizván Pieroni), ale především měl být stanoven rozsah urbanistických vizí. Vzhledem k vývoji války a vévodovu postavení šlo do jisté míry o sen, jehož kresebným zhmotněním se snažil překonat postupující chorobu i hrozící těžkosti. Je zřejmé, že dochovaná varianta by byla měněna a že se Sebregondi sice snažil sladit aktuální rozsah již provedených staveb s urbanistickým návrhem, ale některé části jsou zaměřením, jiné kompromisem mezi

návrhem kompozice a skutečností. Naprosto zřetelně na plánu chybí právě opevnění, kromě starého středověkého okruhu hradeb a části ohrazení zámeckých zahrad. Řízením osudu se právě tato skica jako součást konfiskovaných písemností po Valdštejnově zavraždění zachovala.

Můžeme jen hádat, jak by plán pozměnili pozvaní architekti a jak by tedy vypadal konečný projekt vévodské rezidence.

*Ing. arch. Dana Novotná, Ph.D.
Národní památkový ústav Brno*

ENGLISH ABSTRACT

The construction of Jičín by order of Generalissimo Albrecht von Wallenstein, by Dana Novotná

The period of the Thirty Years' War is usually understood as one of devastation and decline of settlements, but this is a retrograde, somewhat skewed view. Our ancestors certainly did not experience this period as one long war, and, excepting those who emigrated for religious reasons, they lived and made buildings as in other times. Whole, interesting settlements originated in the first fifteen or twenty years of the war. The best known builder of these times is undoubtedly Duke Albrecht von Wallenstein, whose meritorious work in the new urban structure of the town of Jičín is still easily noticeable, although it represents only a fragment of his original intent.